

Thalassa. Pszichoanalízis – Társadalom – Kultúra. Szexuális orientációk tematikus szám. Budapest: Thalassa Alapítvány, 2010. 21. évf. 4. szám. ISSN: 0865-9326.

A *Thalassa* pszichoanalitikus, társadalmi és kulturális kérdésekkel foglalkozó folyóirata *Szexuális orientációk* címmel tavaly év végi számában jelentetett meg egy Borgos Anna szerkesztő által összeállított válogatást a homoszexualitás pszichológiai elméleti, társadalmi, morális, és gyakorlati terápiás kérdéseivel kapcsolatban, hazai és külföldi szerzőktől. A szexuális orientáció kérdését számos nézőpontból vizsgáló gondos válogatás nem pusztán hiánypótló a magyar pszichoterápiás praxisban és tudományos diskurzusokban, de nagy érdeklődésre tarthat számot az érintett közösség részéről is, akik a számukra fokozatosan elfogadóbbá váló, ám általánosságban még mindig ellenséges társadalmi közegben próbálnak megküzdeni a hetero-szexista, kirekesztő, megbélyegző, előítéletes gondolkodásmóddal és viselkedéssel, mind a különféle társadalmi intézmények, mind pedig magánemberek részéről. A lapszám sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy rövid időn belül elkapták valamennyi példányt a boltokból – így én is nehezen tudtam hozzájutni egyhez – s nagy valószínűséggel már csak könyvtárakban lesz elérhető, de mindenképen megéri a fáradságot.

A válogatásban több cikk foglalkozik a homoszexualitásnak és pszichoanalízisnek, valamint általánosságban véve a pszichiátriának, pszichológiának, mint gyógyító tudományoknak elméleti és intézményes kapcsolatával, ennek jelenbe nyúló történetével. Ide tartozik például a Tim Dean és Christopher Lane írása „Homoszexualitás és pszichoanalízis” címmel, Diana Fuss cikke, „Bukott nők: Freud ’A női homoszexualitás egy esetének pszichogeneziséről’ című tanulmányáról”, Ritter Andrea tanulmánya, „A homoszexualitás felfogásának változásai”, és François Pommier Élisabeth Roudinescóval folytatott interjúja, melynek címe: „A pszichoanalízis és a homoszexualitás: gondolatok perverz vágyról, inzultusról és apai funkcióról”. Ezekből az írásokból kiderül, hogy a pszichoanalízis, pszichiátria, és pszichoterápia történeti viszonyulása a szexuális orientáció kérdéséhez a pszichológiára, és pszichiátriára, mint tudományos intézményre nézve kínos fejezeteket érint a homoszexualitás patológiázása kapcsán. Az erre vonatkozó, évtizedekig tartó vita – ami konkrétan az Amerikai Pszichiátriai Társaság 1973-as döntéséig húzódott, miszerint a homoszexualitást levették az általuk kiadott és széles körben elfogadott DSM-II (Diagnosztikai és Statisztikai Kézikönyv) betegséglistájáról -- két egymással szorosan összefüggő központi kérdés köré szerveződik: 1. A pszichoszexuális fejlődés freudi elmélete szempontjából hogyan

magyarázható a homoszexuális orientáció, valamint a homoszexuális azonosulás; 2. vajon a homoszexualitást patológiás elváltozásként kell-e tekinteni, s ez alapján a szexuális orientáció megváltoztatását, visszafordítását terápiás célként kell-e kitűzni, s ha igen, miként valósítható meg ez a gyakorlati terápiában?

A történet Freud korai, s ahogy a szerkesztői előszóból is megtudhatjuk, progresszívnek tekinthető felfogásából indul ki, mely felfogás nem tekintette kórosnak a saját nem iránti szexuális vágyat. Éppen ellenkezőleg, Freud (1915) szerint „minden emberben megvan a képesség az azonos nemű tárgyválasztásra, s e választás a tudattalanjában létre is jön” – idézi Dean és Lane a *Három értekezés*-t (47, 16j). Valamint, az emberi szexualitás alapvetően perverz: „...a perverziókra való hajlam nem lehet valami ritka különösség, hanem a normálisan elismert konstitúciónak is alkatrésze kell, hogy legyen” (69-70), és „...a perverziók tényleg veleszületett dolgon alapulnak, de olyasvalamin, *ami minden emberrel veleszületik* (70). Freud tehát „queerré” teszi a szexualitás egészét, szögezi le Dean és Lane, mert abban a készítés (ösztön) elkülönül a természetes funkciótól (szaporodás). Élisabeth Roudinescú az interjúban szintén úgy nyilatkozik, hogy Freud elmélete univerzalizálta a perverziót, nem tartotta abnormálisnak a homoszexualitást sem, bár gyakran ezt is perverzióknak (vagy inverzióknak) nevezte. Roudinescou szerint Freudnál az embert a vágy tragédiája határozza meg, és a homoszexuális egyén még inkább tragikus szubjektum, mint a neurotikus, olyan, aki a civilizáció számára a fenségést képviseli. Ezt az indokolja, hogy a homoszexuális egyénnek társadalmi kirekesztéssel kell számolnia, és ezzel csak akkor tud szembenézni, ha feldolgozza saját drámáját, például a kreativitáson keresztül, mint Leonardo da Vinci. Hasonló képen Ritter Andrea – bár sokkal kritikusabb a freudi szexualitás felfogást illetően – hivatkozik arra, hogy Freud nem tartotta szükségesnek, vagy lehetségesnek a szexuális irányultság megváltoztatását a pszichoanalízisben, s ezt egy páciense anyjának írott levelében fogalmazta meg, hangsúlyozva, hogy a terápia elsődleges célja inkább egy kiegyensúlyozottabb homoszexuális identitás megtalálása lehet. Freud progresszív felfogását tükrözi az is, hogy 1921-ben Otto Rankkal együtt – Ernest Jones-szal, és Ferenczi Sándorral szemben – kiállt amellett, hogy homoszexuális terapeutákat is vegyenek fel a Pszichoanalitikus Egyesület tagjai közé.

Ugyanakkor pszichoszexuális fejlődési elméletébe Freud nehezen tudta beépíteni a férfi és női homoszexuális vágyat, és azonosulási folyamatot. Magyarázata abból indult ki, hogy az eredendően biszexuális vágy, ami az ödipális helyzet feldolgozásának folyamataiban heteroszexualizálódik, valamiféle traumatizáció során visszatér a pre-ödipális szintre, és megmarad archaikus tárgyánál. A homoszexuális identitást tehát

Freud a heteroszexuális identitásból vezette le, egy a maga teljességében meg nem valósult ödipusz-komplexus sikertelen megoldásaként. A Thalassa számos szerzője kritizálja ezt a lépést, Richard Rutkin például, a „Pszichoanalízis melegekkel és leszbikusokkal interpreszonális megközelítésben” című cikkében arról ír, hogy a homoszexualitást Freud a szexuális fejlődés elakadásaként értelmezte, és úgy vélte, a homoszexuális férfiak elkerülők, szorongók, kasztrációs komplexussal küzdenek, a nőies identitással azonosulnak, és nárcisztikusak. Míg Diana Fuss Freudnak a női homoszexualitásról szóló írását kritizálva felveti, hogy Freud számára a leszbikus tárgyválasztás egy „bukás”, visszazuhanás a pre-ödipális állapotba, ahol a szubjektum az apával azonosul, vágya pedig az anyára irányul. A pszichoanalitikus szakirodalomban, mondja Fuss, a női homoszexualitást szinte kizárólag pre-ödipálisként, pre-szimbolikusként, a „törvény előtti”-ként, éretlen szexualitásként jellemzik, olyasvalamiként, ami valójában csak pre-szexualitás. Magát a homoszexuális fejlődési vonalat a heteroszexuálisból levezetve Freud követői a továbbiakban is valamiféle kóros, vagy elakadt fejlődésként jellemezték, ami a kort jellemző homofób kulturális közegben hozzájárulhatott a homoszexualitás – legalább is elméleti szintű – patologizálásához.

Ez a patologizálás aztán elősegítette azt a trendet, amelyik a homoszexualitás társadalmi problémáját az „átneveléssel” próbálta megoldani, és ami számos ponton megnehezítette a homoszexualitás elfogadását mind az eleve homofób társadalom, mind pedig a kisebbségi csoport tagjainak részéről. Erről a kérdésről részletesen ír Ritter Andrea, kiemelve a magyar származású analitikus, Radó Sándor szerepét, aki 1931-ben emigrált az USA-ba, és New Yorkban a Pszichoanalitikus Intézet első igazgatója lett. Radó nyíltan elutasította Freud biszexualitás-elméletét, és a vágyat eredendően heteroszexuálisként feltételezte. Ritter véleménye szerint Radó Sándor volt a legnagyobb befolyással arra, hogy Amerikában a második világháborút követően a homoszexualitás patologizálása intézményesült a pszichoterápiában, és a DSM-I. listáján olyan betegségek mellé került, mint a pedofília, vagy a szadizmus. A homoszexualitás „gyógyításában” megnyilvánuló normalizációs törekvések visszatekintve különösen kegyetlennek tűnnek, és, ahogy egy másik magyar származású amerikai pszichiáter, Thomas Szasz kifejti a Thalassa összeállításában megjelentetett „A homoszexualitás jogi és morális aspektusai” című cikkében, a homoszexualitás morális elítéléséhez, vagy kriminalizálásához vezetnek. Ez pedig magát a demokráciát veszélyezteti.

A második témakör, amit a Thalassa összeállításában több írás is feldolgoz, a homoszexuálisok identitásával, életével, annak nehézségeivel foglalkozik, valamint a jelenleg is alkalmazott terápiás módszerekkel, amelyek

a kirekesztettség, homofóbiával, társadalmi elutasítottsággal kapcsolatos pszichológiai problémák sorára próbálnak választ keresni, mint például a küzdelem az önfogadásért, és egészséges önértékelésért, párkapcsolati és szexuális nehézségek, elbújás a családban, valamint a gyermekek előtt, homoszexuális párok gyermeknevelése. Ez utóbbi problémát vitatja meg külföldi és magyar vizsgálatok alapján Béres-Deák Rita, „'Anyu, Tina a szerelmed?' gyermeket nevelő azonos nemű párok és az identitás vállalása” című cikkében. Béres-Deák saját vizsgálatában azt találta, hogy Magyarországon az azonos nemű gyermeknevelő párok legnagyobb problémája a környezetben még mindig erősen érzékelhető homofóbia, valamint az attól való félelem. Ide tartozik az oktatási és egészségügyi intézményekben tapasztalható előítéletes bánásmód, vagy a jogrendszer részéről az a megkülönböztetés, hogy az azonos nemű partner nem fogadhatja örökbe párja gyermekét, akit közösen nevelnek, valamint a még mindig sokak által osztott téves vélekedés, miszerint a szülők homoszexualitása káros hatással lehet a gyermekekre. Mivel az előítéletek miatt az azonos nemű szülők a felsorolt intézményekkel szemben nem merik vállalni identitásukat, ez a gyerekekre is áthárul, akik titkolózásra, alakoskodásra vagy hazudozásra kényszerülnek. A leszbikusokra és melegekre Magyarországon jellemző rejtőzködés a gyermekes családokról még inkább elmondható. Ennek okát a vizsgálatban résztvevő személyek abban látták, hogy a mai magyar társadalomban nem biztonságos felvállalni másságukat. Ez a viselkedés azonban visszaüthet, hiszen láthatatlanságuk miatt a velük kapcsolatos sztereotípiák és előítéletek tovább élnek, állítja Béres-Deák. A szerző a helyzet megoldását abban látja, ha megfelelő kvalitatív kutatásokon keresztül reális képet adunk az LMBT családok hétköznapijairól, nehézségeiről, ami segíthet a befogadóbb társadalmi közeg kialakításában.

A magyar helyzetre a terápiás aspektusból világít rá a Thalassa-nak a magyar gyakorló pszichoanalitikusokhoz intézett körkérdése, „Pszichoterapeuták a homoszexualitásról” címmel. A kérdések a terapeuták meleg és leszbikus páciensekkel folytatott terápiás tapasztalataira kérdeznék rá, például arra, hogy mi okozott problémát a meleg vagy leszbikus páciensnek a homoszexualitásával kapcsolatban, vannak-e ma érvényes elméletek a homoszexualitás kialakulásáról, vagy, hogy az utóbbi évtizedek társadalmi változásai mennyire hatottak a terápiák problémafelvetésére, menetére, és az analitikusok szemléletére. Összesen öt válasz érkezett a körkérdésre, ezeket teljes terjedelmében közli a lap, megjelölve a válaszadók nevét is. A válaszok arra, hogy mi okozott problémát a pácienseknek homoszexualitásával kapcsolatban, többnyire az önfogadást, és a környezet reakcióját, ezen belül az elutasítástól való félelmet jelölik meg a probléma

gyökereként. A válaszok azzal kapcsolatban, hogy vannak-e ma érvényes elméletek a homoszexualitás kialakulásáról, már nagyobb szórást mutatnak. Egyes válaszok általánosságban, a genetikai, mélylélektani, és szocializációs hatások kombinációját említik a kialakulás lehetséges magyarázataként. Mások a heteroszexualitástól való félelem analitikus elméletét, a korai szexuális traumát, vagy azonosulási zavart tartják ma is érvényes magyarázatnak, míg megint mások azt gondolják, hogy nincs egyetlen átfogó magyarázó elmélet, ehelyett minden esetben más, egyéni okok lehetnek a kialakult homoszexuális irányultság hátterében, és ennek megfelelő, egyénre szabott módszerekkel kell azokat feltárni és átdolgozni. Végül arra a kérdésre, hogy a társadalmi változások miként hatottak a terápiás munkára, volt aki azt állította, hogy nem volt semmiféle szembetűnő hatás, mások megemlézték a változást, miszerint a homoszexualitás lekerült a DSM listájáról, ezért hivatalosan sem minősül betegségnek, míg mások pozitív változásról, de emellett a még mindig, akár pszichológusoktól is tapasztalható előítéletességről számoltak be.

A Thalassa összeállítása számos kérdést vet fel, és természetesen nem ad mindegyikre kielégítő választ. Az egyik ilyen kérdés, hogy miféle célkitűzést valósítana meg, és milyen elméleti keretben, a homoszexualitás kialakulásának pszichoanalitikus elmélete? Vajon a vágy bipoláris megközelítése nem inkább akadálya-e ennek a vállalkozásnak, mint kiindulási alapja? Hogyan lehetne a magyar társadalomban csökkenteni a homofóbiát, hogy a kisebbség szabadsága is érvényesüljön? És még sorolhatnánk. A Thalassa *Szexuális orientáció* száma a kezdeti lépés ezeknek a kérdéseknek a szélesebb körű társadalmi megvitatása felé, reméljük, hogy lesz folytatása.

Berán Eszter, PhD